

BULLETIN DIAMANTOVEJ OKTÁVY ROKU PÁNA 1950 N. 71

Marec- Apríl 2013

V SÚKRUŽÍ BÚRLIVÝCH ČIAS I.

Miroslav Janek hovorí s Ladislavom Kováčom, prvým ponovembrovým ministrom školstva

MIROSLAV JANEK : Spomínam si, ako sme sa kedysi na prelome februára a marca 1948 stretli na ulici v Liptovskom - vtedy ešte aj Svätom - Mikuláši, neďaleko knižkupectva Tranoscus a ja som sformuloval svoju prvú politologickú sentenciu, keď som sa ťa opýtal, aké mechanizmy má demokracia k dispozícii na to, aby zabránila takým mechanizmom, ktoré ju deštruujú a ničia. Či teda demokracia v záujme svojej záchrany môže použiť isté nedemokratické metódy na svoju vlastnú záchranu. Vtedy sme obaja boli študentmi Hodžovo štátneho reálneho gymnázia v Mikuláši. Už si nespomínam, čo si mi na otázku odpovedal, ale teraz po desiatkach rokov je vari čas, aby si si zaspomínal na mladosť, strávenú v Liptove.

LADISLAV KOVÁČ: Som rád, že náš rozhovor začíname Liptovom. Je to rodný kraj nás oboch, v Liptovskom Mikuláši chodili sme do jedného gymnázia. Rovnakí učitelia nás tvárnili. Iba nedávno, počiatkom novembra, na Dušičky, sme sa so sestrou a neterou, cestou z cmitera v Kvačanoch na cmitere vo Vrbici a Porube, pristavili v hoteli Bobrovček. Leží na kopci pri okraji priehrady Liptovská Mara, v samom srdci Liptova a poskytuje jedinečný výhľad na vrchy Chočského pohoria, Liptovských hôľ, Vysokých a Nizkých Tatier, Veľkej Fatry, ktoré ako veniec objímajú celý Liptov. Nedalo mi nezopakovať si verše nášho liptovského rodáka, Petra Bellu-Horala: „Čo by si kridla mal, ako vták na hore,/ čo lieta na zimu ďaleko za more,/ a preletel by si sto krajín odrazu,/ krajšieho nad Liptov nenájdeš obrazu.“ Liptov je ale viac než len krajinný skvost Slovenska. V Liptove sa narodili a vyrástli ľudia, ktoré zohrali dôležitú rolu v politických i kultúrnych dejinách Slovenska.

1. Vpečaťovanie

Koho máš na mysli?

Nedokázal by som ich všetkých vymenovať. V minulosti som považoval za svoju podlžnosť poukázať na európsky význam Jána Lajčiaka. Chystám sa pritiahnúť pozornosť verejnosti k ďalšiemu liptovskému rodákovi, či presnejšie rodáčke, len nedávno zosnulej vedkyňi Soni Kovačevičovej. Nádherná, impozantná osobnosť! Ale som rád, že Liptáci aspoň na čas svojich významných rodákov nezabúdajú. Pri svojej poslednej návšteve v Liptove som vo výlohe mikulášskom knižkupectve Tranoscus, okolo ktorého sme Ty i ja po celých osem rokov skoro denne kráčali do gymnázia, zahliadol knihu „Sláva šľachetným“, ktorá zhrňuje jednania vedeckej konferencie, čo sa konala v Mikuláši v dňoch 21.-23. 10. 2012. Konferencia sa venovala „šľachetnému štvorlístku“ zaslúžilých Slovákov 20. storočia: Pavel Neckár, Martin Rázus, Ludovít Šenšel a Samuel Štefan Osuský. Okrem Osuského všetci ostatní sú Liptáci. Pre mňa všetci sú prototypmi silných osobností, ktoré nám boli vzorom v tom, že v ťažkých dobách

dokázali stáť za svojím názorom.

Ako si dnes, s odstupom času, spomínaš na svojich mikulášskych profesorov?

Na Pavla Neckára si možno i ty pamätáš. Ja som prvé dva ročníky gymnázia vychodil za vojny, ešte za Slovenského štátu. Pavel Neckár nás vtedy vyučoval náboženstvo. Živo ho vidím, ako vstupuje do triedy a pozdraví nás povinným ľudáckym pozdravom „Na stráž“ so zreteľným prejavom zhnusenja, a svoj odpor k režimu znásobí ostentatívnym gestom, s ktorým šmarí na katedru triednu knihu. Vyjadriť iným spôsobom protest sa nedalo, ale malo to na nás žiakov silný účinok.

Mikulášske gymnázium nás oboch silno poznačilo.

Je to tak. Neckár nebol jediným učiteľom, ktorí nás na mikulášskom gymnáziu vychovávali tak, aby sme dokázali vytvoriť si vlastný pohľad na svet. Vyplyvalo to zrejme z tradície, ktorú gymnáziu vložili českí profesori, ktorí po prevrate z roku 1918 vymenili na škole maďarských. Spolu s Čechmi stali sa po prevrate profesormi len dvaja Slováci, z nich Ján Volko Starohorský bol liptovský rodák. Keď došlo k novému prevratu v roku 1938, skoro všetci českí profesori museli zo školy odísť. Ale tí, čo ostali, mali na mňa silný výchovný vplyv; je to hádam najmä ich zásluha, že svoje názory som nemusel meniť, aj keď neskôr nasledovali ďalšie politické prevraty.

To sme vtedy, ako gymnazisti – ty o triedu vyššie odo mňa – netušili, čo nám život pripraví v budúcnosti, čo nás bude čakať a na čo budeme potom, po rokoch dnes, ako osemdesiatnici spomínať.

Keď to tak počítam, naša generácia žila vo ôsmich rozdielnych politických režimoch. Každý režim mal svoje špecifické hodnoty, zdôvodnené vládnuou ideológiou a žiadal od každého lojálneho občana, aby prijal a vyznával len tieto jeho „pravé“ hodnoty. Nebola to ľahká výzva, osemkrát za život meniť hodnoty. Začalo to ešte na ľudovej škole v Závažnej Porube: z ničoho nič museli sme v čítanke preliepať bielym papierom portréty Tomáša Masaryka a miesto nich vlepuvať portréty Jozefa Tisu. Poučné, a musím povedať, že pre mňa zvlášť bolestné, ale aj varovné, bolo ďalšie nanucovanie diametrálnej zmeny názorov na gymnáziu. O slovenskej literatúre nás učil profesor, známy slovenský básnik, a poskytol nám korektúry učebnice, ktoré napísal spolu s Jozefom Felixom. Učil nás rozumieť umeniu na poézii Laca Novomeského, ktorý podľa názoru pána profesora i textu v korektúrach, bol jedným z najväčších slovenských básnikov. Čoskoro sme však príslušný text o Novomeskom museli vyhodit' a mali sme si osvojiť nový pohľad, že Novomeský bol druhotriedny dekadentný básnik a jeho umenie nestojí za nič. Samotná kniha už potom v definitívnej knižnej podobe neuzrela svetlo sveta. Ale z nášho profesora, ktorý sám bol dobrák i autor pekných básní, sa neskôr stal pracovník úradu pre tlačový dozor, teda cenzúra...

Vyžadovalo si to silnú dávku odolnosti, výdrže a adaptability... Ako sme to vôbec dokázali zvládnuť?

Nebolo ľahké byť v tých zlých časoch učiteľom. Kto z nich chcel prežiť, musel sa prispôbiť. Zdalo by sa, že najjednoduchšie bolo prispôbiť sa vonkajškovo; vnútorne si držať si pre seba, rodinu a priateľov vlastné názory, odlišné od tých, čo sa žiadali, ale navonok predstierať oddanosť režimu a papagájovať oficiálnu svetonázorovú doktrínu. Myslím si ale, že táto zdanlivo najjednoduchšia stratégia bola v skutočnosti najt'ažšou: ak si jedinec chcel zachovať vnútorný pocit dôstojnosti, musel sa sám pred sebou hanbiť za svoju dvojtvornosť. Navyše ho museli zžierať výčitky, že zrádza svoje poslanie učiteľa tým, že nevedie žiakov k samostatnému premýšľaniu, ale ich zavádza a trvaním na tom, aby prijímali štátnu vierouku, deformuje a mrzačí. Najmä ho však muselo trápiť, že žiaci vo svojej prirodzenej bystrozrakosti vidia, že sa pretvaruje a že je zbabelý. Takíto dvojtvárni ľudia nemohli pôsobiť dojomom, že sú silné osobnosti, ale koniec-koncov nemohli silnými osobnosťami ani ostať, postupne sa osobnostne rozpadali. Ostával iný spôsob adaptácie: prispôbiť sa režimu uvedomelo, s múdrou resignáciou, že ináč už nikdy nebude. Lenže ani tento postoj neodpovedal silnej osobnosti. Teoreticky by si bolo možno predstaviť učiteľa, ktorý by žiakom naznačil, že sa pretvaruje, lebo nemá vyhnutie, ale pritom sleduje ich záujem, chce ich čo najviac naučiť a pripraviť na samostatnosť. Takým mužom bol náš dlhoročný triedny profesor Oldřich Nuska, jeden z tých Čechov, čo na Slovensku smeli ostať. Na nižších stupňoch škôl ale táto stratégia mala slabú nádej na pretrvanie. Iná možnosť bola pridať sa

k oficiálnej ideológii, sám seba presvedčiť, alebo si vypracovať silný, priam dokonalý sebaklam. Všetky tieto stratégie sme mohli pozorovať na svojich učiteľoch v tých časoch.

Možno si predstaviť aj inú stratégiu: rovno sa postaviť proti režimu.

Samozrejme, učiteľ mohol neklamne naznačovať, alebo aj otvorene prejavovať, svoj nesúhlas s režimom a jeho ideológiou. To mohol po nejaký čas, ale nakoniec ho čakal nevyhnutný ortieľ: bol prepustený z učiteľských služieb. Ak bol výborným učiteľom a učiteľstvo bolo jeho životným povolaním, bola to pre neho osobná tragédia. Takýto osud postihol, tuším, jediného z našich učiteľov, Juraja Kohúta.

Je možné vynášať hodnotové sudy?

Líčim podmienky, v akých sme rástli na mikulášskom gymnáziu, bez toho, aby som posudzoval alebo, nedajbože, odsudzoval. Žiť sa muselo a naši učelia to ľahké nemali. Keď sa, už po páde komunizmu, oslavovalo 80. výročie založenia mikulášskeho gymnázia, napísal som do zborníka, ktorý pri tej príležitosti vyšiel: „Učiteľ by mal vždy byť vzorom. Vzorom hodným nasledovania. Alebo – ak nie ináč – vzorom odstrašujúcim. Len nech je, preboha, vždy osobnosťou, nech má chrbticu. Boli sme šťastnou generáciou. Aj keď v nešťastnej dobe. Mali sme šťastie, že nás na mikulášskom gymnáziu formovali – k súhlasu alebo k odporu – učiteľské osobnosti.“ Aj preto som, keď som sa 1989 stal ministrom školstva, zahájil svoju funkciu prvou vetou, ktorou som novinárom odpovedal na otázku, aké ciele si staviam: „Narovnať skrivenú chrbticu učiteľov.“

Tak to boli dilemy pedagógov. Ale čo čakalo študentov, s čím sa museli oni vyrovnávať, ako si trasovať svoj život, aby ho preživali s čistým svedomím a s nepoškvrneným štítom?

Myslím si, že na rozdiel od našich učiteľov sme to mali ľahšie. Mladý človek má vložené do génov aby, v istom období svojho duchovného vývinu, sa oddával čomusi, čo rakúsky etológ Konrad Lorenz nazval „militantným entuziazmom“. Teda viere na ideál s úprimnou ochotou tomuto ideálu obetavo, ba až bojovne, slúžiť. Mňa ako dieťa rozhodujúcim spôsobom poznačili zážitky z konca druhej svetovej vojny. Tá hlboko zasiahla Liptov, kde sa postupujúci ruský front na dva mesiace zastavil, pričom frontová línia sa tiahla popri Mikuláši. Naša dedina ležala iba pár stovák metrov za frontovou líniou na ruskej strane. Z dediny sme boli evakuovaní za ťažkej paľby nemeckých mínometov a kanónov a potom sme dva mesiace vegetovali v tyle frontu v nesmiernych biednych podmienkach. S mamou a sestrou sme chodili po spišských dedinách aj po zobraň. Po návrate do rozbitej dediny prišli ťažké mesiace vyrovnávania sa s faktom, že dedina bola úplne zničená a vykradnutá, doteraz sa mi vracia spomienka na mamu a starú mamu, ktoré každodenne preplakali celé hodiny nad našim osudom. Tým ľahšie bolo pre mladíka, vstupujúceho do puberty, oddať sa viere, že sa zlá doba nikdy nesmie zopakovať a že nastáva nová éra budovania spravodlivej spoločnosti.

A čo si robil v tých časoch ty?

Možno si aj spomenieš, že na gymnáziu som sa stal jedným z funkcionárov zväzu mládeže. Sympatizoval som s komunistami, ba aj s ich radikálnym politickým a sociálnym programom. Nečudo, že ma dokonca už ako gymnazistu chceli dostať za člena komunistickej strany. Taká ponuka sa neskôr v mojom živote častejšie opakovala. Nikdy som však do strany nevstúpil. Hoci neskôr sa pridali iné dôvody, rozhodujúci bol ten, ktorý mi v tom bránil už na gymnáziu: filozofia, na ktorej komunizmus stál, mi pripadala primitívna a tým neprijateľná. To nič nemenilo na mojom presvedčení, že naša generácia dostala šancu pre naprávanie ľudí a spoločnosti a že sa to musí podať. Dokonca som, v poslednej triede gymnázia, pred stužkovou slávnosťou, presvedčil svojich spolužiakov, aby sme si na stužkové oznámenie dali ako heslo Majakovského verš: „Mý život na zemi pretvoríme.“

Prečo si mal principiálny odpor voči dialektickému materializmu?

Moja averzia mala špecifickú genézu. Keď sme sa v apríli 1945 vrátili z evakuácie, strecha nášho domu bola úplne rozbitá mínami, čo na ňu za dva mesiace padali. Pod touto strechou bývala manzarda, v ktorej môj ujo Peter Broska, učiteľ základnej školy, vášnivý čitateľ a nadšený pismár, si postavil dlhý regál od podlahy po povalu a zaplnil ho neuveriteľným počtom kníh, čo si nakúpil počas prvej republiky z biedneho učiteľského platu. Delostrelecký granát spadol na tento regál, ktorý ho zabrzdil tak, že neprelomil povalu, ale zato rozmetol knihy na všetky sveta strany. Rodina ma poverila pozbierať potrhane knihy, aby ich pľušte jesenných dažďov definitívne

nezničili. A tak som ako trinásťročné decko po celé mesiace ležal medzi knihami a načítal z nich toľko, že sa odvažujem povedať, že som tam absolvoval gorkovské „moje univerzity“. Medzi knihami nechýbali Osuského „Prvé slovenské dejiny filozofie“, diela Dostojevského a Tolstého, Masarykova „Otázka sociálna“, početné ročníky českých Lidoviek a Výberu, ba dokonca aj v červených zošitkoch Marxov „Kapitál“. Táto lektúra ma poznačila na celý život. Vymotal som sa z luteránskeho imprintingu a dostal nový imprinting, ktorý ma už na gymnáziu viedol k záujmu o existencializmus. Samozrejme, že sa mi Stalínove „štyri zákony dialektiky“ a „tri zákony materializmu“ javili iba smiešnymi.

Nie každý vie, čo je imprinting. Mohol by si toto slovo, ale najmä jeho obsah, bližšie vysvetliť a priblížiť našim čitateľom?

Imprinting, alebo „vpečatenie“, je termín, ktorý zaviedol do vedy Konrad Lorenz a dostal za to Nobelovu cenu. Vo vývine všetkých živočíchov, a teda aj človeka, sa vyskytujú kritické obdobia, v ktorých je živočích zvlášť citlivý na špecifické podnety z prostredia. Lorenz zistil, že vo vývine husi krátko po narodení sa objavuje fáza, v ktorej sú mláďatá predisponované na to, aby si do mozgu zafixovali z prostredia konkrétneho jedinca, ktorého potom považujú za rodiča; takto sa mu stalo, že sa húsatá priviazali na neho a brali ho ako svojho rodiča. Kritické obdobia sa objavujú zrejme aj u ľudského mláďaťa, jedným z nich je také, v ktorom sa veľmi ľahko učí materský jazyk; keď sa nenaučí rozprávať v tomto kritickom období, je už skoro nemožné, aby to dokázalo neskôr. Podľa Lorenza aj „militantný entuziazmus“ získava človek v takejto špecifickej vývinovej fáze, tá nastane podľa neho v puberte alebo krátko po puberte; vtedy sa do adolescenta vpečatujú abstraktné hodnoty, napr. mravné alebo svetonázorové.

Takže teraz už vieme, čo je imprinting. Mňa však zaujíma, aké boli tvoje imprintingy?

Do mojej generácie vpečatili asi najmä hodiny slovenčiny na základnej i strednej škole, a samozrejme aj knihy našich klasikov, silnú identifikáciu s vlastným národom. Napriek tomu, že som potom neskôršie mohol pobudnúť mesiace a roky v zahraničí, poznal iné kultúry, pochopil biologickú determináciu našej skupinovej identity, doteraz mi dáva veľa námahy, aby väzba na národ a krajinu moje porozumenie svetu príliš emocionálne neskresľovala. Našťastie mladá generácia, čo dnes cestuje i študuje po zahraničí, vidí svet ináč. Myslím si, že dnes už skoro nečitateľná „klasická“ slovenská literatúra, popri nej ideológia tisícročného útlaku, plus odpísanie šľachty i podielu iných etníc z našich dejín, imprintovalo moju generáciu nie iba na vlastenectvo, ale aj na kolektívny komplex menejcennosti: „malé, ale naše; cudzie nechceme, svoje si nedáme“ atď. K tomu patrí aj rovnostárstvo, stláčanie do zákrytu každého, kto vybočuje, odrezávanie hláv tým, čo prečnievajú. Potrebujeme celkom zmenenú koncepciu našej histórie, i jej výučbu na školách. Najmä treba podstatne zmeniť predmet „slovenčina“ na základných a stredných školách. Na tomto predmete by sa mladí ľudia mali viesť predovšetkým k poznaniu kultúr sveta. Práve cez remodelovanie výkladu našich dejín máme šancu stať sa pioniermi idey európskeho národa.

Boli aj iné imprintingy?

Zdá sa mi, že okrem imprintingu „mojich univerzít“ na rozbitej streche rodinného domu, celoživotne ovplyvnili môj život dva iné. Prvý na ľudovej škole v Porube, tuším v tretej triede, keď sme oslavovali výročie Milana Štefánika. Naš učiteľ Ján Vaško nám rozprával o hrdinskom živote Štefánika, o jeho úspechoch ako hvezdára a vari len tak úchytom poznamenal, že veru z nás nikdy nijaký Štefánik nebude. V tom okamžiku, priam ako úderom blesku, vzniklo vo mne presvedčenie, že sa budem v živote usilovať o to, aby som bol ako Štefánik. Zrejme vtedy, v tú jedinečnú osudovú chvíľu, som sa rozhodol, že celoživotne zasvätim svoj život vede. O akú vedu pôjde, to určil ďalší imprinting, ktorý som vyličil vo svojom príspevku k výročiu mikulášskeho gymnázia, o ktorom už bola reč. Zaslúžil sa oň profesor, pôvodom Čech, „Septembrový deň roku 1946. Slnečný. Mikulášske gymnázium,

trieda IVa. Prvá hodina nového predmetu: chémia. Zvoní na začiatok hodiny. Otvoria sa dvere, vstupuje pán profesor Šafránek. Oblečený ako doteraz žiaden z učiteľov – v bielom plášti. Neobvyklosť oblečenia vyvoláva napätie: čo sa to na nás chystá? Pár slov. Chémia, hovorí nám, skúma tajomstvá prírody. Potom naleje do sklenej misky vodu, z fľašky naplnenej petrolejom vytiahne pinzetou kúsok šedo-bielej hmoty a vhoď do vody. Záblesk – z vody šľahajú plamene! V bielom plášti stojí pán profesor Šafránek nad ohňom ako mág... Vzrušenie? Čosi viac: extáza. V tú chvíľu sa rozhodol môj život. Prírodné vedy sa stali mojím osudom.“

2. Doba Temna

Po skončení gymnázia si študoval prírodné vedy, kde si neskôr dosiahol mimoriadne výsledky. Podľa niektorých informácií bol si koncom 60. rokov navrhnutý dokonca na Nobelovu cenu. Čo zohralo hlavnú úlohu, keď si sa rozhodol venovať sa prírodným vedám? A ktorú disciplínu z bohatého a košatého balíka si si zvolil ako svoju životnú doménu?

Po maturite som urobil krok, ktorý bol najšťastnejšou voľbou v mojom živote: Prihlásil som sa na štúdium chémie na prírodovedeckú fakultu Univerzity Karlovej v Prahe. Tam som mal vynikajúcich učiteľov. Zažil som Jaroslava Heyrovského, prvého a jediného československého nositeľa Nobelovej ceny za vedu. Biochémii som sa učil od Arnošta Kleinzellera, ktorý na pražskú univerzitu priniesol svoje skúsenosti z najlepších britských biochemických pracovísk, v Sheffielde pracoval pod vedením iného nobelistu Hansa Krebsa. U Kleinzellera som absolvoval aj svoj doktorandský pobyt, čo sa vtedy nazývalo „ašpirantúrou“, a to zároveň na Karlovej univerzite a Československej akadémii vied. Sedem rokov, strávených v Prahe, ma definitívne sformovali nie iba profesionálne, ale aj svetonázorovo. Pritom to boli najtvrdšie roky stalinizmu. Komunistická strana zinscenovala monštruózný proces s najvyššími funkcionármi strany, prinútila ich behom procesu deklamovať vynútené a naspamäť naučené „priznania“ k vykonštruovanej zrade a nakoniec ich dala obesit'. Pre mňa skončil sen o budovaní novej spoločnosti, pričom vzdelanie v chémii a biológii vložilo do mňa realistickú vieru, že iba vďaka darwinovskému procesu pokusov a omylov môže pomaly vo svete odbúdať neznalosť a zlo a narastať civilizácia. Odchovanému na Kralickej biblii a Tranovského kancionáli, na českých detských knihách i českej poézii mi nerobilo ťažkosť natrvalo si privlastniť českú kultúru ako svoju vlastnú a vytvoriť si presvedčenie, že sa konštituuje jednotný československý kultúrny národ a že k tomu musím prispieť.

A čo nasledovalo potom?

Boli to roky, keď sa veda u nás prudko rozvíjala. Pracovných príležitostí bolo v Prahe habadej a Kleinzeller chcel na mne, aby som ostal pracovať pri ňom, s prísľubom, že ma pošle na zácvik ku svojim učiteľom v Anglicku. Ja som však bol rozhodnutý vrátiť sa na Slovensko a verný svojmu impringu pracovať „na národa dedičnej“. Naivne som si predstavoval, ako ma moji slovenskí rodáci čakajú a privítajú ako našinca dobre profesionálne pripraveného pre vedný odbor, ktorý vtedy začínal a stal sa veľmi módnym. Lenže žiadne víťanie ma nečakalo. Čakalo na mňa vynucovanie konformnosti a súhlasu so zápečníctvom, solidarita kamarátov z mokej štvrti, kádovanie, šikanovanie. A na prvom mieste zničujúca závisť. Bolo treba budovať biochémiu od začiatku, bez peňazí, bez prístrojov; „na zelenej lúke“, povedal by som, keby sa to nebolo dialo v suteréne bez okien, kde nám na hlavu z povaly kvapkala skondenzovaná voda. Mal som však ohromné šťastie: mohol som si vychovať oddaných spolupracovníkov, zapálených mladých ľudí. Núdzna nás prinútila robiť výskum originálnym spôsobom, ako vtedy na svete nikto iný. Svet nás začal uznávať a obdivovať, dostal som pozvanie za hostujúceho profesora do Francúzska, do Nemecka, do USA – krátky politický odmäk, ku ktorému došlo v šesťdesiatych rokoch nedovolil závisťlivcom, aby mi to prekazili. Z USA som sa vracal s presvedčením, že máme na to, aby sme sa doma svojim bádáním, netradičným a originálnym, vyrovnali Američanom a tešil som sa na súťaž s nimi. Ale vrátil som sa na Slovensko v dobe, keď už začala zúriť normalizácia.

Čo to znamenalo pre spoločnosť, ale najmä pre tvoj osobný vývoj a ďalšie životné kroky a postupy?

Husákovská normalizácia nebola politickým procesom, ba dokonca sa ani tak netvárila. Boli to orgie závisťi. Ľudia profesionálne neschopní, menejcenní, dostali príležitosť, aby sa mstili na tých, ktorí nad nimi prečnievali a im narušali ich kocúrkovský hlúpučký svet. A najmä, aby sa ich definitívne zbavili, pretože zdatní ľudia predstavovali pre hlupákov permanentné ohrozenie. Keď som sa vrátil z Ameriky plný predstáv o tom, ako z Univerzity Komenského vytvoríme slovenský Harvard, moji kolegovia, aj tí z nich, ktorých som považoval za svojich priateľov, mňa a mojich oddaných spolupracovníkov z univerzity vyhodili a celé naše pracovisko, na ktoré sa svet pozerál s obdivom, jednoducho zlikvidovali.

Bola to len závisť, alebo aj nejaké ďalšie pohnútky či zábery?

Nebolo by presné povedať, že normalizácia otvorila cesty ku kariére len ľuďom menejcenným a neschopným. Naopak, stala sa príležitosťou aj pre šikovných ľudí, inteligentných a schopných, lenže „schopných všetkého“. Nazývam ich ontologickými pragmatikmi. Pragmatizmus nie je pre nich technikou dosahovania cieľov, určených osobnými hodnotami, ale svetovým názorom: niet žiadnych konštantných hodnôt, svet je „boj o život“, v ktorom víťazia tí, čo sa vedú na podmienky zadaptovať. Myslím si, že túto kategóriu ľudí predstavovali v tých časoch viacerí manažéri socialistických podnikov – ved’ dokázali sa úspešne pohybovať v džungli „socialistickej ekonomiky“, to si vyžadovalo inteligenciu – ale aj niektorí politici. V kultúrnom živote to boli tohto typu ojedinelí vedci, a v umeleckom svete ich bolo určite viac. Tých by si ale Ty vedel presnejšie vymenovať. Ja považujem za prototypy ontologických pragmatikov tej doby politika Rudolfa Schustera a literáta Vladimíra Mináča. Po implózii komunizmu intaktní prešli do nových pomerov, urobili nové kariéry. A je pochopiteľné, že šikovní komunistickí manažéri štátnych podnikov predstavovali väčšinu medzi tými, čo sprivatizovali „všeľudový“ majetok a stali sa prominentmi postkomunistického kapitalizmu.

Prirodzene, mohol by som vymenovať zopár mien, ako si poznamenal, ale vari tebou spomenuté dve osobnosti stačia ako príklad, ako „pars pro toto“. Osobnosť Vladimíra Mináča je však zrejme trochu zložitejšia. Nikdy nebol celkom jednoznačný. Možno to vyplývalo z jeho genetického usporiadania. Raz, ešte kedysi začiatkom šesťdesiatych rokov, mi bol rozprával, ako sa jeho otec zúčastnil na zlučovacom komunistickom zjazde v Lubochni. Nebol však v rokovacej sále, ale sedel v reštaurácii a čakal, ako sa to všetko „vyvrbí“. On sám, napríklad, tvrdil, že keď po auguste 1968 odvolávali Dubčeka – nespomínam si, či z ÚV KSČ alebo z parlamentu – nezdvihol ruku, lebo ju po zlomení mal v sádre. Ale čo tá druhá, zdravá? K tomu sa nevyjadril. Istý významný člen ÚV KSČ mi raz rozprával, ako napadol na jednej recepcii Vasilu Biľaka, ale o tom viac napíšem v mojich pamätiach, ak vyjdú. Rudolf Schuster je iný prípad. Svoje zdravotné problémy riešil aj pomocou svojich príliš sebavedomých až arogantných detí a istý významný lekár bol v dôsledku jeho správania postihnutý a nakoniec zomrel. Mal aj konflikt, keď obvinil starostu obce Lubietová, že ho chcel hubami, ktoré nazbieral na jeho počesť, otráviť... No a všetci si pamätáme na jeho dvojplatničku i na reprezentačnú vilu pod Slávinom, ktorú jeho nástupca absolútne ignoroval. Nuž netreba vari rozširovať zoznam mien komplikovaných a nie vždy príkladom slúžiacich osobností nášho verejného života. Ale vráťme sa k tebe. Aké následky či dôsledky pre teba predstavovala či ti ich priniesla normalizácia?

Ontologický pragmatizmus ako vierovyznanie považujem za najhoršie dedičstvo, čo nám ostalo z komunizmu. Mieša sa v ňom bezzásadovosť s cynizmom. Je to choroba – a ohromne nákazlivá. Ľudia, čo dokázali prežiť vo všetkých režimoch a v každom boli úspešní, stali sa nebezpečným vzorom pre mladých ľudí. Pritom sa mi zdá, že u nás vývin minimálne dvoch generácií, jednej pred Implóziou a druhej po nej, postihol ťažký defekt: v kritickej fáze, v tej lorenzovskej, v ktorej sa do dozrievajúceho mozgu imprintuje „militantný entuziazmus“, rástli v hodnotovom vákuu a neboli imprintovaní na žiadne viery, a teda na žiadne konštantné hodnoty. O čosi sa pokúšali cirkvi, ale nemohli nahradiť školstvo, ktoré bolo hodnotovo paralyzované a ani sféru kultúry, v ktorej absentovali nosné tradície a na ktorú včasnšie, než sa z mizérie komunizmu dokázala spamätať, agresívne zaútočila technoveda a priemysel masovej zábavy.

Pod'me však do vód, ktoré sú ti najbližšie, teda zavítajme do oblasti školstva...

Školstvo považujem za dôležitú zložku kultúry a za podmienku jej rozvoja. Keď som po príchode z pražských štúdií dostal na Univerzite Komenského šancu budovať mladý výskumný kolektív, zdôrazňoval som, že našim povolaním je byť učiteľom a vedecký výskum je len súčasťou našej pedagogickej činnosti, ale aj nevyhnutnou podmienkou jej úspešnosti. Svoje úspechy vo vede som chápal ako bočný produkt svojho učiteľovania. Preto pre mňa prepustenie z univerzity v normalizačných čistkách bolo pádom z veľkej výšky a silným úderom.

Predpokladám, že celá situácia nebola ľahká a že si sa s ňou musel tvrdo vyrovnávať...

Prežiť takýto pád bolo psychologicky ohromne ťažké. Povedal by som, rovnako na zbláznenie. Prepusteného z univerzity ma nikto nechcel zamestnať. Uchytil som sa na mieste obyčajného chemika v klinickom laboratóriu psychiatrickej liečebne v Pezinku. Jednak, aby som traumou

psychicky uniesol, prípadne aj za pomoci psychiatrov. No najmä preto, lebo som bol presvedčený, že len psychiatria, veda čo skúma poruchy ľudského správania, mi umožní pochopiť, prečo sa ľudia mohli tak zvrhnúť, ako to normalizácia nie iba nám, ale celému svetu predviedla.

Prežil si celú normalizáciu na psychiatrii ako jej zamestnanec?

Študenti mi veľmi chýbali za päť rokov, čo som bol zamestnaný ako klinický chemik v psychiatrickej liečebni. Veľmi som bol vďačný Kolomanovi Boďovi, ktorý potom zo mňa urobil bádateľa v ústave pre výskum hospodárskych zvierat SAV v Ivanke pri Dunaji, no popri tom mi umožnil venovať sa výchove malej hŕstky študentov. Ale na pôdu mojej bratislavskej Alma mater som mohol po prvýkrát vstúpiť až len temer po dvadsiatich rokoch, v novembri 1989, keď začali protirežimové burky študentov a s priateľmi z VPN sme ich prišli povzbudiť.

3. Po búrke: Pokusy o normálnosť

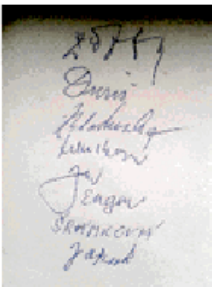
A tak predsa len svitlo na lepšie časy a mohol si zas nastúpiť za univerzitnú katedru...

Implózia komunizmu mi umožnila vrátiť sa k učiteľskému povolaniu. Hovorievam, že sa mi v živote dostali len dva najvyššie vyznamenania. Prvé bolo vtedy, keď ma normalizátori vyhodili z univerzity s posudkom, že som kazil mládež. Tým sa mi dostalo cti, že som bol zaradený do radu tých vzdelancov, ktorých mocipáni podobne obviňovali už v minulosti. Vlastne na čele tohto radu stojí antický Sokrates. Ja som naozaj v očiach komunistickej „jedinej pravej viery“ „kazil“ svojich žiakov, nútil som ich, aby mali vlastné názory, aby si za nimi stáli a aby od nich upustili až vtedy, keď sa ukáže, že sa mýlili. Veď pokrok vo vede, tak ako v celej evolúcii v spoločnosti i prírode, spočíva vo vyvracaní omylov. A druhým vyznamenaním bol pre mňa opätovný návrat na univerzitu v službe môjmu pôvodnému chápaniu funkcie vysokoškolského učiteľa, ale teraz už posväteným demokraciou. Ten deň návratu bol hádam najkrajším dňom môjho života.

Ale skôr ako si sa vrátil na školu, si oboma nohami vhuhol do vysokej politiky a to priamo do kresla ministra školstva.

V decembri 1989 som sa s istým váhaním stal ministrom „vlády národného porozumenia“; do funkcie ma navrhli učitelia a vysokoškolskí študenti. Necítil som sa politikom. Doslova z jedného dňa na druhý som prešiel z laboratória do vysokej politiky.

(...)

	ODOZVENY : <i>Ako každým rokom, i tento rok, prvé lastovičky priniesli pozdravy k Veľkej noci krásnymi kartami: Naša Marienka Zelenková, pani Magdaléna Granátová, verný posol spod Tatier Jarko Duriš, e-mailami: Lacko s Vlastičkou, Jakubko s rodinou – pripojil vzácny dokument podpisov prítomných na 62-stretávke. Všetkým patrí naša vrelá vďaka.</i> <i>Budúca 63. stretávka prípadne na sobotu 29. júna 2013 v Resto na námestí v Mikuláši, ako obvykle o 10 hodine, ak naši traja menežéri Jakubko, Eugen a Milanko, nezmenia všetko. Július.</i>
---	---

MICROÉDITION TÉLÉDIDACTA © MAREC - APRÍL 2013. VYDAVATEL, ŠÉFREDAKTOR, ADMINISTRÁTOR, NEZODPOVEDAJÚ ZA AKÝKOLIEK NÁZOR A VYJADRENIA DOPISOVATEĽOV. Neprešlo žiadnou korektúrou, Servus Váš Július.